

П.А. КУРІЛЕЦЬ

Петро Андрійович Курілець, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОБАЦІЯ» ТА ЇЇ ЗАВДАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В українському праві інститут застосування пробації перебуває на стадії становлення, є порівняно мало дослідженим. Після прийняття Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII постає необхідність більш поглибленого вивчення теорії та практики застосування пробації. А це передусім обумовлює необхідність вирішення концептуальних питань дослідження пробації, в тому числі поняття, завдань пробації, сутності інституту пробації.

У цьому контексті також важливо звернутися до міжнародно-правових актів, до яких приєдналася Україна і які містять положення щодо змісту та завдань пробації, а також проаналізувати норми кримінально-виконавчого права України на предмет того, чи повною мірою воно відображає сутність, завдання інституту пробації на предмет відповідності їх міжнародно-правовим актам та окремих актів кримінально-виконавчого законодавства між собою.

Серед українських вчених проблеми впровадження інституту пробації досліджували К.А. Автухов, Р.В. Алієв, Ю.В. Баулін, О.В. Беца, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, В.М. Дрьомін, С.М. Зеленський, О.Г. Кальман, М.О. Маршуба, В.М. Трубніков, Д.В. Ягунов, О. Янчук, І.С. Яковець та інші науковці. У своїх працях зазначені автори розглядали зміст поняття пробації, її завдання, проблеми кримінологічної характеристики засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, окреслювали проблеми щодо запровадження пробації в Україні тощо.

Однак більшість із цих досліджень здійснювались до прийняття чинного Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII¹. Із прийняттям зазначеного Закону питання про сутність пробації, її завдання потребують розгляду у контексті аналізу чинного законодавства України.

Метою статті є з'ясування правової природи інституту пробації, сутності поняття «пробація», її завдань з урахуванням положень, розроблених у науці кримінально-виконавчого права, а також міжнародно-правових актів у цій сфері; основи формулювання висновків стосовно того, наскільки кримінально-виконавче законодавство України точно і повною мірою відображає ці положення; проаналізувати у цьому контексті положення Закону України «Про пробацію».

До впровадження інституту пробації у законодавство України науковці висловлювали різні позиції щодо розуміння сутності поняття «пробація», завдань пробації, в тому числі і з урахуванням зарубіжного досвіду застосування цього інституту.

Так, зокрема, І.С. Яковець зазначала, що в національних джерелах слово «пробація» практично завжди перекладається як «випробування», що дає підстави розуміти її як вид звільнення від відбування покарання, з одночасним запереченням можливості її застосування у разі засудження до покарань у вигляді виправних або громадських робіт, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання тощо. Натомість, у переважній більшості країн використовується не сам по собі термін «пробація». Зазвичай йдеться про «probation service», тобто про «пробатійні (іспитові) послуги» чи «іспитове (випробувальне) обслуговування», а також про «probation order» – «іспитовий (пробатійний) наказ»².

І.Г. Богатирьов висловлював позицію про те, що пробація – це форма умовного засудження, яка виступає, з одного боку, альтернативою ув'язнення, а з другого, – правозастосовною інституцією, спеціалізованим органом чи службою, які виконують цю та деякі інші альтернативні санкції; сутність пробації полягає у встановленні нагляду за злочинцем, який залишається у суспільстві, але на якого судом покладені певні зобов'язання й обмеження³.

В.М. Лиска зазначає, що сутність пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим з покладенням на нього певних зобов'язань і обмежень, без ізоляції його від суспільства (відвідувати центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, дотримуватися законотворчої поведінки тощо)⁴.

Зазначені вище позиції на основі вивчення моделей пробації у зарубіжних країнах висловлювалися ще до прийняття Закону України «Про пробацію». Найбільш наближеними до закріпленої у чинному законодавстві моделі пробації є позиції О.І. Богатирьової, Д.В. Ягунова. Зокрема, О.І. Богатирьова зазначала, що сутність пробації полягає у здійсненні, з одного боку, нагляду та контролю, з іншого – індивідуальної роботи із правопорушником, його супроводі та підтримці, й сконцентрована більше на виправленні, ніж на покаранні, що обумовлено її ресоціалізаційним спрямуванням. У цілому ж пробація за кордоном на сьогоднішній день являє собою скоріше соціальний інститут, спрямований на надання допомоги особам, які вчинили правопо-

рушення, ніж кримінально-правовий інститут⁵. Д.В. Ягунов зазначав, що термін «пробація» може вживатися у декількох значеннях: як концепція соціальної роботи з правопорушниками; як організаційна структура (служба); як різновид кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, і водночас як умовне звільнення від покарання з випробуванням; стан, у якому перебуває злочинець упродовж певного терміну⁶.

Слід зазначити, що на сьогодні, виходячи з положень чинного законодавства України, інститут застосування пробації можна визначити як окремий комплексний інститут кримінального, кримінально-виконавчого і кримінально-процесуального галузей права, який включає норми, що визначають зміст пробації, підстави та порядок застосування пробації, порядок реалізації пробаційних програм, порядок підготовки та подання до суду досудової доповіді про обвинуваченого.

Щодо змісту поняття «пробація», то виходячи з тієї моделі, що закріплена у чинному законодавстві України (ст. 2 Закону України «Про пробацію», Кримінальному кодексі України, Кримінально-виконавчому кодексі України, Кримінальному процесуальному кодексі України), її можна визначити як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, в тому числі до осіб, звільнених від відбування покарання, а також виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; виконання таких функцій у кримінальному судочинстві, як забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Таким чином, законодавець пішов шляхом закріплення в Законі України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII таких видів пробації – досудової, наглядової і пенітенціарної.

Зазначеним Законом визначається національна модель пробації, яку розроблено з урахуванням положень Рекомендацій CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію. У зазначеному міжнародно-правовому акті зазначено, що пробація належить до процесу виконання в суспільстві покарань і заходів, передбачених законом і призначених правопорушникові. Вона включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до суспільного життя (або, вживаючи термінологію чинного кримінально-виконавчого законодавства, – ресоціалізації), а також забезпечення безпеки суспільства. Згідно з ч. IV, V, VI зазначених Рекомендацій до основних функцій служби пробації належать такі: доповідь суду, здійснення нагляду, відновне правосуддя та профілактика злочинності⁷. Як бачимо, національна модель пробації загалом відповідає зазначеним рекомендаціям, оскільки функція як доповідь суду закріплюється в рамках досудової пробації, функція нагляду – в рамках наглядової пробації. Зазначені функції в національному законодавстві визначено більш конкретно.

У Рекомендаціях CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію закріплено поняття нагляду, який полягає у наданні допомоги, спрямованої на підтримку засудженого в суспільстві, з боку органу, який виконує покарання, або від його імені – іншим суб'єктом, а також дії щодо забезпечення виконання засудженим в рамках реалізації пробаційної програми покладених на нього обов'язків, включаючи контроль за засудженим. Нагляд може бути обов'язковим або добровільним (на прохання засудженого).

Порівнюючи з національним законодавством, слід підкреслити, що в законодавстві України закріплено лише обов'язковий нагляд.

В. Дрьомін зазначає, що на особливу увагу заслуговує реабілітаційний аспект пробації: при її застосуванні головною метою вважається не покарання, а соціальна реінтеграція в суспільство та виправлення засуджених⁸.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про пробацію» метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Порівнюючи мету закріплену в Законі України «Про пробацію» та Рекомендаціях CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, слід звернути увагу, що в ній йдеться лише про забезпечення безпеки суспільства шляхом *виправлення засуджених*. Водночас вище вже зверталася увага, що у зазначеному міжнародно-правовому акті підкреслюється, що пробація включає широке коло дій та заходів виховного впливу, таких як нагляд, контроль і надання допомоги, метою яких є залучення засудженого до суспільного життя (або, вживаючи термінологію чинного кримінально-виконавчого законодавства, – ресоціалізації). Крім цього, у ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України визначено як мету кримінально-виконавчого законодавства України – регламентацію порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства й держави шляхом створення умов для виправлення і *ресоціалізації* засуджених, а у ст. 4 Закону України «Про пробацію» мету визначено лише як виправлення.

Зокрема, відповідно до ст. 6 КВК України виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки; ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві⁹.

З метою узгодження ст. 4 зазначеного Закону з Кримінально-виконавчим кодексом України, а також з положеннями Рекомендацій CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, видається доцільним викласти ст. 4 Закону України «Про пробацію» так:

«Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності».

Отже, зважаючи на викладене, вище можна зробити такі висновки.

На сьогодні, виходячи з положень чинного законодавства України, інститут застосування пробації можна визначити як окремий комплексний інститут кримінального, кримінально-виконавчого і кримінально-процесуального галузей права, який включає норми, що визначають зміст пробації, підстави та порядок застосування пробації, порядок реалізації пробаційних програм, порядок підготовки та подання до суду досудової доповіді про обвинуваченого.

Щодо змісту поняття «пробація», то виходячи з тієї моделі, що закріплена в чинному законодавстві України, її можна визначити як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, в тому числі до осіб, звільнених від відбування покарання, а також виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; виконання таких функцій у кримінальному судочинстві як забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

З метою узгодження ст. 4 Закону України «Про пробацію», де визначено мету пробації, з Кримінально-виконавчим кодексом України, з положеннями Рекомендацій CM/Rec(2010)1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію, видається доцільним доповнити її вказівкою не лише на виправлення, а й на ресоціалізацію засуджених.

¹ Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – С. 93.

² Яковець І.С. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні / І.С. Яковець // Scientific Journal ScienceRise. Юридичні науки. – 2014. – № 2. – С. 152–155.

³ Богатирьов І.Г. Пробація – як альтернатива позбавленню волі в Україні : наук. вид. / І.Г. Богатирьов. – Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2010. – С. 76.

⁴ Лиска В.М. Пробація. Проблеми її запровадження в Україні / В.М. Лиска : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://minjust.gov.ua/m/str_13956

⁵ Богатирьова О.І. Сутність інституту пробації у сучасному зарубіжному праві / О.І. Богатирьова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2013. – Вип. 31. – С. 254–261.

⁶ Ягунов Д.В. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура / Д.В. Ягунов // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1 (5). – С. 60–64.

⁷ Рекомендація Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам – членам про Правила Ради Європи про пробацію від 20.01.2010 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.probation.gov.ua/?page_id=207

⁸ Дрьомін В. Пробація: зарубіжний досвід обмеження тюремної популяції / В. Дрьомін // Право України. – 2000. – № 12. – С. 120–123.

⁹ Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.

Резюме

Курілець П.А. Сутність поняття «пробація» та її завдання за кримінально-виконавчим законодавством України.

У статті на основі аналізу позицій, висловлених у науковій літературі, аналізу чинного законодавства України, міжнародно-правових актів розглянуто сутність поняття «пробація»; визначено сутність інституту пробації та її завдання. Автором сформульовано пропозицію про доповнення ст. 4 Закону України «Про пробацію», де визначено мету пробації вказівкою на ресоціалізацію засуджених для узгодження зазначеного положення Закону з положеннями міжнародно-правових актів, а також з Кримінально-виконавчим кодексом України.

Ключові слова: пробація, інститут пробації, мета пробації, ресоціалізація засуджених.

Резюме

Курілець П.А. Сущность понятия «пробация» и ее задачи согласно уголовно-исполнительному законодательству Украины.

В статье на основе анализа позиций, высказанных в научной литературе, анализа действующего законодательства Украины, международно-правовых актов рассмотрена сущность понятия «пробация»; определена сущность института probation, определены ее задачи. Автором сформулировано предложение о дополнении ст. 4 Закона Украины «О probation», где определены цели probation указанием на ресоциализацию осужденных для согласования указанного положения Закона с положением международно-правовых актов, а также Уголовно-исполнительным кодексом Украины.

Ключевые слова: probation, институт probation, цель probation, ресоциализация осужденных.

Summary

Kurilets P. The essence of the concept of «probation» and its tasks with the criminal executive legislation of Ukraine.

In the article, based on the analysis of the positions expressed in the scientific literature, analysis of the current legislation of Ukraine, international legal acts, the essence of the concept of «probation» is examined; the essence of the institute of probation is determined, its tasks are defined. The author has formulated a proposal to supplement Article 4 of the Law of Ukraine «On Probation», where defines the purpose of probation as an indication of the resocialization of convicts in order to reconcile the said provision of the Law with the provisions of international legal acts, also with the Criminal-Executive Code of Ukraine.

Key words: probation, institute of probation, purpose of probation, resocialization of convicts.